

Λαμπρῶς δ' ὡσαύτως καταδεικνύται ἡ ἐπήρεια τῆς γενικῆς νοσηρᾶς ἡμῶν ἐξωστρεφείας καὶ ἐν τῷ τρόπῳ, καθ' ὃν διδάσκεται συνήθως εἰς τὰ σχολεῖα καὶ εἰς τοὺς ναοὺς τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν. Ἐάν τις ἐνθυμηθῇ τὰ περὶ τοῦ ἐνορατικοῦ τύπου λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Γριούγκ, ἀδιστακτῶς θὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι κατὰ κανόνα ὁ τρόπος, καθ' ὃν διδασκονται τὰ θρησκευτικὰ μαθήματα, εἶναι προσφορώτατος εἰς τὴν ἐκρίζωσιν τοῦ γνησίου θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἀπὸ τὰς ψυχὰς πρὸ πάντων τῶν ἀγχίνουστέρων νέων ¹. Καὶ μαρτυρεῖ λαμπρῶς ὁ τρόπος οὗτος τῆς διδασκαλίας, ὅτι οἱ διδάσκοντες αὐτοὶ πολλάκις δὲν πιστεύουν εἰς ὅσα διδάσκουν.

Ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐπιστήμῃ κρατούσης ὑπερβολικῆς ἐξωστρεφείας.

Νῦν προβαίνομεν εἰς τὴν κατάδειξιν τοῦ αὐτοῦ νοσηροῦ ἐξωστρεφοῦς πνεύματος καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ τέχνῃ.

3. Ἡ τέχνη.

Λαμπρότερον ἢ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἐξεδηλώθη ἡ ὑπερβολικὴ τῆς ἐποχῆς μας ἐξωστρέφεια ἐν τῇ τέχνῃ καὶ δὴ ἐν τῇ ζωγραφικῇ καὶ τῇ ποιήσει.

1. Ἡ ζωγραφικὴ.

Ἐάν ἐπισκεφθῇ τις οἴανδήποτε ἔκθεσιν ἔργων ζωγραφικῆς, ἐκπλήττεται διὰ τὸ μέγα πλῆθος αὐτῶν, ἐκπονηθέντων συνήθως

φῶν πρὸς αὐτό. Ἐάν δηλαδὴ ἡ συνήθως καλουμένη ἐπιστήμη τῆς Θεολογίας ἀφορμᾶται ἀπὸ τῆς ψυχολογίας, ὅποτε δύναται νὰ ἀποβῇ γνησία ἐπιστήμη, εἶναι δυνατόν καὶ αὐτὴ νὰ συντελῇ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ψυχολογίας καὶ οὕτω δι' αὐτῆς νὰ συντελῇ καὶ εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστημονικῆς μεταφυσικῆς, δηλαδὴ τῆς ἐπιστημονικῆς Θεολογίας ἐν τῇ κυρίᾳ τῆς λέξεως σημασίᾳ.

1. Περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν θρησκευτικῶν ἴδε Σ. Μ. Καλλιάρᾳ, α) Ἡ θρησκεία καὶ ἡ διδασκαλία τῶν θρησκευτικῶν ἐν τῇ δημοτικῇ καὶ μέσῃ ἐκπαιδεύσει» 1930, Ἐκδ. Οἶκος Δημητράκου καὶ β) Ἐκκλησιαστικὸν βῆμα ἔτος Α, ἀριθμ. 9. 9, 1934.

ἐν μικρῷ χρονικῷ διαστήματι. Ἄλλ' ἡ ἐκπληξίς αὕτη θέλει κατὰ πολὺ μετριασθῆ ἢ θὰ ἐκπλίτη παντελῶς, ἐὰν λάβῃ ὑπ' ὄψει, ὅτι σχεδὸν πάντα εἶναι εἰκόνες, ὡς λέγεται, ἐκ τοῦ φυσικοῦ, εἰκόνες τοπίων, προσωπογραφίαι, θαλασσογραφίαι, εἰκόνες τῆς καθημερινῆς ζωῆς κ.τ.τ. καὶ ἐπομένως παρὰ τοῦ καλλιτέχνου σχεδὸν τίποτε ἄλλο δὲν ἀπαιτοῦν παρὰ δεξιότητα χειρὸς καὶ ἀρτίαν ὄρασιν, προσόντα, τὰ ὁποῖα ἀρκετὰ μέγας ἀριθμὸς ἀνθρώπων ἔχει. Ἐντεῦθεν ἐρμηνεύεται ἡ ὑπαρξίς μεγάλου πλήθους ζωγράφων, οἵτινες ἀφθονα παράγουν τοιαῦτα ἔργα.

Ἄλλ' ἔργα ἐκφράζοντα μεγάλας ιδέας μάτην ἀναζητεῖ τις ἐν τῷ μέσῳ τῶν δημιουργημάτων τῆς συγχρόνου ζωγραφικῆς. Διότι ἡ συνείδησις εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου ἐστραμμένη πρὸς τὸν ἔξω κόσμον καὶ σχεδὸν οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα δύναται νὰ ἀντλή ἐκ τοῦ βράθους τοῦ ὑποκειμένου.

Ἡ ζωγραφικὴ τῆς ἐποχῆς μας κατὰ κανόνα ἀνταγωνίζεται πρὸς τὴν φωτογραφικὴν· ὁ δ' ἀνευ προκαταλήψεων κρίνων καὶ θέλων νὰ κοσμήσῃ αἶθουσαν τινα δι' εἰκόνων εὐλογώτατα ἀμφιβάλλει, ἂν δὲν εἶναι προτιμότεραι καλαὶ φωτογραφίαι, αἵτινες ἀποδίδουν πιστότερον τὰ ἀντικείμενα, παρὰ πίνακες τῆς σημερινῆς ἐξ ἀντικειμένου ζωγραφικῆς.

Εἶναι τόσον ὑπερβολικὴ ἡ ἐκ τῶν ἀντικειμένων ἐξάρτησις, ὥστε δυσκολεύεται τις νὰ ὀνομάζῃ τὴν ζωγραφικὴν ταύτην καλὴν τέχνην, διάφορον τῆς φωτογραφικῆς, ἐκτὸς ἐὰν θεωρῆ κύριον γνώρισμα τῆς καλῆς τέχνης τὸν πλοῦτον τῶν τεχνικῶν μέσων, τὰ ὁποῖα ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν της ἡ σύγχρονος ζωγραφικὴ.

Καὶ ἐκ τῶν ἔργων δέ, τὰ ὁποῖα δὲν εἰκονίζουσι πιστῶς ἀθῶα ἀντικείμενα, τὰ πλεῖστα διορίζονται ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ ἔξω κόσμου. Ἐπιδιώκουσι δηλαδή καὶ ταῦτα νὰ προσξενούσῃ ἐντύπωσιν εἰς τοὺς παρατηροῦντας διὰ τῶν ἰσχυρῶν χρωμάτων, πρὸς τούτοις δὲ πλειστάκις καὶ δι' ἀναιδῶν ἐρεθισμῶν καὶ διεγέρσεων τῶν κατ' αἴθησιν ἡδονῶν, διὰ παραδόξων νεωτερισμῶν κ.τ.τ. Διαβλέπει δὲ τις λαμπρῶς διὰ τῶν εἰκόνων τούτων τὴν ψυχικὴν κενότητα τῶν δημιουργῶν αὐτῶν καὶ τὴν

μετ' αὐτῆς πάντοτε συνδεδεμένην μανίαν πρὸς ἐπίδειξιν μεγαλοφυΐας.

Τὰ περὶ τῆς ζωγραφικῆς λεχθέντα ἰσχύουν ὡσαύτως καὶ περὶ τῆς συγχρόνου ποιήσεως καὶ μουσικῆς. Περὶ τούτων δὲ νῦν ὁ λόγος.

II. Ἡ ποίησις καὶ ἡ μουσικὴ.

Πλήν τινων λίαν σπανίων ἀσθενῶν ἐξαιρέσεων πάμπολλοι εἶναι οἱ ποιηταί, οἱ στιχοποιοὶ καὶ μουσουργοί, οἱ ὅποιοι με ἀγωνίαν προσπαθοῦν διὰ παραδόξων λέξεων καὶ φράσεων, δι' ἀλλοκότων μείξεων μουσικῶν τόνων καὶ οὐχὶ σπανίως δι' ἀγρίων παραφωνιῶν νὰ προξενήσουσιν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἀκροατάς. Ἀνταγωνιζόμενοι πρὸς ἀλλήλους καὶ φοβούμενοι, μήπως ὑστερήσουσιν τῶν ἀντιτέχνων, δὲν διστάζουσιν νὰ ἐμφανίζουσιν πρὸ τοῦ κοινοῦ τὰ ἐπαισχυντότατα τῶν αἰσθήσεων ἐρεθίσματα.

Οἱ σύγχρονοι λυρικοὶ ἔχασαν πᾶσαν φυσικὴν ἀπλότητα· ἀδυνατοῦντες νὰ στρέψουσιν τὴν προσοχὴν εἰς τὰ ἔνδον τῆς ψυχῆς, ἀπερροφημένοι δὲ ὑπὸ τοῦ ἔξω κόσμου, κατασκευάζουσιν ἔργα, τῶν ὁποίων κύριον γνώρισμα εἶναι ἡ ἀτελεύτητος φλυαρία καὶ κενολογία ἐπιμυθιωμένη δι' ἀλλοκότων λέξεων καὶ φράσεων ἢ ἡ παρὰ φύσιν ἔξαρσις τῶν ἀτελειῶν τῆς ζωῆς, αἱ ὁποῖαι ὁμως παρίστανται ὡς ἀξιομίμητοι ἀρεταί.

Ἄλλ' ἡ νοσηρῶς ηὔξημένη ἐξωστρέφεια τῆς ἐποχῆς μας ἐκδηλώνεται καλύτερον ἀπὸ πᾶν ἄλλο εἶδος τῆς ποιήσεως εἰς τὸ δράμα.

Ἀληθῆς μανία πρὸς ὅσον τὸ δυνατὸν ἰσχυροτέραν διέγερσιν τῆς γενετησίου ὁρμῆς, λέγει ὁ Ἰ. Φόλκελτ¹ ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ «Kunst und Volkserziehung», ἐρωτικὴ πανώλης κατέλαβε τοὺς πλείστους τῶν ποιητῶν· προσπαθοῦν δὲ πάσῃ δυνάμει νὰ μεταδώσουσιν ταύτην εἰς τὸ κοινόν.

1. Ὁ J. Φόλκελτ (J. Volkelt) εἶναι ἴσως ὁ πρῶτιστος τῶν ἐπιπροσώπων τῆς αἰσθητικῆς τοῦ αἰῶνος μας. Περὶ τούτου ἐγράψαμεν ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ τὸ σχετικὸν ἄρθρον.

Ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος παραδίδουν τὴν τέχνην δούλην εἰς τὰς κατωτέρας ὁρμάς, ἐνῶ τὸ πράγματι ἐλεύθερον πνεῦμα τείνει νὰ διαπλάσῃ αὐτὰς κατ' ἀνωτέρας, βαθύτερας ἠθικὰς ἀρχάς. Τὴν προσπάθειαν πρὸς καλλιέργειαν τοῦ συναισθήματος τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ πράττειν κατὰ τὰς ὑψίστας ἐκείνας ἠθικὰς ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι εἶναι προϊόν τῶν ἐνδοτάτων ψυχικῶν λειτουργιῶν καὶ δυνάμεων, οἱ διεπλάσθησαν αὐταὶ δι' ἀναριθμήτων αἰώνων, σπανιώτατα δύναται τις νὰ ἀνεύρῃ εἰς ἔργα τῆς συγχρόνου ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης ἐν γένει. Εἰς τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ἐκθειάζεται ἡ ἐξάρτησις τῆς βουλήσεως ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ τῶν σωματικῶν παθῶν, πρὸς ἐκλάμπρυνσιν τῶν ὁποίων πρὸ οὐδενὸς μέσου πτοεῖται ἡ νοσοῦσα φαντασία τῶν κατασκευαστῶν αὐτῶν.

Καὶ θαυμάζει τις εἰς πλείστους τὴν ἐξαιρέτως ἀνεπτυγμένην δεξιότητα εἰς τὸ νὰ παριστάνουν τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον ὡς τὸ ἄθυρμα τῶν τεταραγμένων νεύρων του. Καὶ ἀπὸ τῆς δυνάμεως δὲ τῆς κληρονομικότητος καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβάλλοντος οὕτως ἐξηρητημένος παρίσταται ὁ ἄνθρωπος, ὥστε θέσις τις εἰς τὴν ψυχικὴν αὐτενέργειαν πρὸς αὐτοδιαπλάσιν τοῦ χαρακτήρος δὲν καταλείπεται.

Προϊόντα ψυχῶν παραλελυμένων τὰ πλεῖστα τῶν σημερινῶν ποιητικῶν ἔργων μεταδίδουν τὴν παραλυσίαν αὐτῶν μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος καὶ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀναγνωστῶν καὶ τῶν θεατῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας τοιοῦτοτρόπως ἀφαιροῦν πᾶν βαθύτερον περιεχόμενον.

Παράφορος ἐπίδειξις μεγαλοφυΐας, λαμπρῶς ἐκδηλουμένη πλὴν ἄλλων καὶ διὰ τῆς φυσιογνωμίας, διὰ τοῦ τρόπου τοῦ βαδίσματος καὶ τῆς ὅλης τοῦ σώματος στάσεως, καὶ δαμιλῶς ἐκτρεφομένη ὑπὸ νοσοῦντων ὡσαύτως τεχνοκριτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀμιλλῶνται, τίς πρῶτος θὰ ἀνακηρύξῃ ὡς μέγα ἔργον καὶ τὴν προφανεστάτην μωρίαν, χαρακτηρίζει τοὺς πλείστους τῶν συγχρόνων λογοτεχνῶν.

Διὰ τοῦτο δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν συγχρόνων λογοτεχνικῶν ἔργων κυρίαν ἀξίαν ἔχουν μόνην, ὅτι δύ-

νανται νά χρησιμεύσουν εἰς ψυχιάτρους καὶ ψυχολόγους πρὸς μελέτην τῆς νοσηρότητος τῆς ἐποχῆς μας.

Ἡ παντελής δὲ σχεδὸν ἄλλειψις τραγωδίας σπουδαίας μαρτυρεῖ ἀψευδῶς περὶ τῆς εἰς νοσηρὰν ὑπερβολὴν ἐκτραπίσεως ἐξωστρεφείας τῆς ἐποχῆς μας. Διότι, ὡς γνωστόν, μόνον ποιηταὶ ἰσχυρὰν ἐνδοστρέφειαν (σχιζοθυμίαν) ἔχοντες δύνανται νά δημιουργοῦν τὴν τραγωδίαν, τὸ ὕψιστον τοῦτο τῆς ποιήσεως εἶδος.

Καὶ ἡ πολυτελής δὲ διακόσμησις ἐν γένει τοῦ θεάτρου καὶ τῆς σκηνῆς ἰδίᾳ μαρτυρεῖ περὶ τῆς πρὸς τὰ ἔξω ὑπερβολικῶς ἐστραμμένης συνειδήσεως· διότι, ὅσῳ πολυτελεστέρα ἡ διακόσμησις, τόσῳ ἰσχυρότερον ἀποστρέφει αὕτη τὴν προσοχὴν τῶν θεατῶν ἀπὸ τοῦ παιζομένου ἔργου καί, ὅσῳ κενώτερον βαθυτέρων καὶ ὑψηλοτέρων ἰδεῶν εἶναι τὸ παιζόμενον, τόσῳ μεγαλυτέρα ἡ ἀνάγκη τῆς προσελκύσεως τοῦ διαφέροντος τῶν θεατῶν διὰ τοῦ ἔξωτερικοῦ καλλωπισμοῦ.

Αἱ κλασικαὶ ἐποχαὶ φιλοκαλοῦσι μετ' εὐτελείας.

Ἐν συντόμῳ ἰδίᾳ περὶ τοῦ συγχρόνου θεάτρου δύναται τις μετὰ τοῦ E. Reich νά εἴπῃ, ὅτι ὁ κατάλληλος προστάτης θεὸς καὶ τὸ κατάλληλον σύμβολον τῆς συγχρόνου σκηνῆς θὰ ἦτο οὐχὶ ὁ Ἀπόλλων ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χοροῦ τῶν Μουσῶν, ἀλλ' ὁ Ἑρμῆς συνωθούμενος ὑπὸ μαινομένων ἱερείων τῆς κοινῆς Ἀφροδίτης.

Ἡ ἄλλειψις δὲ βαθυτέρας πνοῆς εἶναι ἡ αἰτία τοῦ ταχίστου ἐξαφανισμοῦ τῶν σημερινῶν ποιητικῶν καὶ μουσικῶν ἔργων, ἅτινα διαδέχονται ἄλληλα μετὰ ταχύτητος δυναμένης νά παραβληθῇ πρὸς τὴν καταπληκτικὴν ταχύτητα, μετὰ τὴν ὁποίαν διαδέχονται ἀλλήλας αἱ γενεαὶ τῶν μολυσματικῶν μυθῶν.

Ὁ ἀναγνώστης τῶν γραμμῶν τούτων ἴσως ἤθελεν ἐρώτησει· «Δὲν ὑπάρχουν λοιπὸν σήμερον ἐνδοστρεφεῖς (σχιζοθυμοὶ) ποιηταί, ἐν γένει ἐνδοστρεφεῖς καλλιτέχναι;»

Ἡ εἰς τὴν εὐλογον ταύτην ἐρώτησιν κατάλληλος ἀπόκρισις συνάγεται μὲν καὶ ἐκ τῶν λεχθέντων ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ παρόντος

κεφαλαίου, δὲν εἶναι ὁμῶς περιττὸν νὰ παραθέσωμεν αὐτὴν καὶ ἐνταῦθα σαφέστερον. Ἄνθρωποι ἐνδοστρεφεῖς, ἐπομένως καὶ καλλιτέχναι καὶ ἐπιστήμονες, ὑπάρχουν καὶ σήμερον καὶ ἴσως ἀποτελοῦν οὗτοι τὸ ἥμισυ τοῦ συνόλου. Ἄλλ' ἢ κατὰ κεκτημένην ταχύτητα, ὡς εἶπομεν, ἰσχυρῶς ἀναπτυχθεῖσα ἐξωστρέφεια ἐδημιούργησε τοιοῦτο περιβάλλον, ὥστε οἱ ἐνδοστρεφεῖς ἀδυνατοῦν νὰ παραμένουν πιστοὶ εἰς ἑαυτούς, κατέχονται ὑπὸ τῆς γνώμης, ὅτι πρέπει νὰ προσαρμόζωνται πρὸς τὸ σύγχρονον πνεῦμα, κατέχονται ὑπὸ τοῦ ἀορίστου μὲν καὶ ἀσαφούς, ἰσχυροῦ ὁμῶς, φόβου, μὴ τυχὸν νομισθοῦν ἀσυγχρόνιστοι καὶ ὀπισθοδρομικοὶ καὶ παραγκωνισθοῦν. Διὰ δὲ τοῦτο τείνουν εἰς ἀπόθησιν καὶ καταπίεσιν τῆς κυρίας ψυχικῆς των τάσεως χάριν τῆς καλλιέργειας τῆς δευτερευούσης καὶ περιπίπτουν οὕτω εἰς ταραχὴν, ἐξ ἧς οὐδὲν ἄξιον λόγου δύναται νὰ παραχθῆ. Μόνον ἐκτάκτως μεγαλοφυεῖς θὰ ἠδύναντο νὰ ἀνθίστανται νικηφόρως· ἀλλ' οἱ πράγματι μεγαλοφυεῖς εἶναι λίαν σπάνιοι, οἱ δ' ὀλιγώτερον μεγαλοφυεῖς ἀγνοοῦνται παρὰ τῶν συγχρόνων ἢ καὶ περιφρονοῦνται, ὑπὸ δὲ τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς οὕτω πιέζονται, ὥστε ὀλίγιστα δύναται νὰ παράγουν.

Καὶ ἐν Ἑλλάδι δύναται τις ἀριστα νὰ παρατηρήσῃ τὴν διαστροφήν, ἣν ὑπέστησαν σύγχρονοι ποιηταί, ἰδίᾳ λυρικοὶ καὶ δραματικοὶ, καὶ λογοτέχναι ἐν γένει ἕνεκα τῆς ἰσχυρᾶς ἐπ' αὐτοὺς ἐπιδράσεως τοῦ ἐξωστρεφοῦς πνεύματος τοῦ διέποντος τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην. Ἕλληνες ποιηταί ἐνδοστρεφεῖς ἐδημιούργησαν κατὰ τὴν νεότητά αὐθορμήτως καὶ ἀβιάστως ἱκανῶς ἀξιόλογα ἔργα καὶ ὑπισχνοῦντο πολλὰ περὶ τοῦ μέλλοντος. Ὑφιστάμενοι ὁμῶς σὺν τῷ χρόνῳ ἰσχυρότερον τὴν ἐπίδρασιν τῆς συγχρόνου εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας πᾶσαν καταβάλλον προσπάθειαν πρὸς ἀντιστροφήν καὶ διαστροφήν τοῦ χαρακτήρος των, ὥστε τὰ ἔργα αὐτῶν σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβαλλον καὶ ἀποβάλλον τὴν ἀβίαστον φυσικότητα καὶ ἀποβαίνουν ἐξεζητημένα, βεβιασμένα καὶ ἀγωνιώδη κακοτεχνήματα, ἔστερημένα γνησίου ποιητικοῦ οἴστρου.

Ἐν τέλει δὲ ἄξιον μνείας εἶναι καὶ τὸ καλούμενον παιδικὸν

θέατρον¹, αἱ ἀπὸ σκηνῆς δηλαδὴ δημοσίας δραματικαὶ παραστάσεις καὶ χορευτικαὶ ἐπιδείξεις κ.τ.τ. νεαρῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν. Καὶ ταῦτα εἶναι προϊόντα τοῦ αὐτοῦ γενικοῦ τῆς ἐποχῆς μας πνεύματος, ὡς καὶ ἄλλα νοσηρὰ σχολικὰ πράγματα.

4. Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα.

Τὸ αὐτὸ πνεῦμα διέπει καὶ τὴν γλῶσσαν, ἥτις ἀνάγκη νὰ προσαρμόζεται πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς κρατούσης λογοτεχνίας.

Περὶ ταύτης προτιμῶμεν νὰ ἀφήσωμεν νὰ ὀμιλήσῃ πρῶτος ὁ Ἰ. Φόλκελτ. Ἐν τῷ καὶ ἄλλαχοῦ μνημονευθέντι βιβλίῳ «Kunst und Volkserziehung....» σελ. 91 γράφει οὗτος τὰ ἑξῆς: «Τὰ περιοδικὰ καὶ αἱ ἡμερηίδες ἡμῶν βρίθουσι προϊόντων τοιούτων συγγραφέων, οἱ ὅποιοι ἔχουν τόσον ἀνεπτυγμένην τὴν ἀπαστροφήν τοῦ ἀπλοῦ καὶ τὴν μανιώδη ζήτησιν τοῦ ἀνηκούστου ἅμα καὶ ἀλλοκότου καὶ τὴν τοῦ ἐκπλήκτοντος ἅμα καὶ ἀνοικείου, ὥστε πᾶν περιεχόμενον ἐξέρχεται ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν ἐξηρθρωμένον, ἢ δὲ γερμανικὴ γλῶσσα ὑφίσταται συχναὶς παντελεῖ διαστροφὴν»... «Ἡ ἔχω ὑπ' ὄψει τὰς τεχνοκρίσις τοῦ Alfred Kerr. Ὁ

1. Ὁμολογῶ, ὅτι μέχρι πρό τινων ἐτῶν διεκείμεν οὐχὶ δυσμενῶς πρὸς τὰς παιδικὰς θεατρικὰς παραστάσεις, τὰς τελουμένας ἐν τῷ σχολείῳ πρὸς δὲ τὰς ἐν κοινοῖς θεάτροις ἔτρεφον μὲν ἐνδοιασμούς τινὰς δυσμενεῖς, ἀλλ' ἀσθενεῖς. Ἀκριβεστέρα ὁμῶς προσωπικὴ παρατήρησις τῶν κατ' αὐτάς συμβαινόντων καὶ πολλαὶ παρ' ἀξιοπίστων συλλεγεῖσαι πληροφορίαι ἐγέννησάν μοι σὺν τῇ χρόνῳ τὴν ἀδιάσειστον πεποίθησιν, ὅτι αἱ μαθητικαὶ παραστάσεις εἶναι ἐκ τῶν παιδαγωγικῶς ὀλεθριωτάτων σχολικῶν πράξεων, καὶ δὴ ἐὰν γίνωνται κατόπιν μακρῶν προπαρασκευῶν καὶ πρὸ θεατῶν μὴ συνδεμένων στενωπὰ μετὰ τὸ σχολεῖον. Τὴν γνώμην ἡμῶν ταύτην ἰσχυρῶς ἐπέρρωσεν ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἀριστοτεχνικῆς μεταφράσεως τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπὸ τοῦ πρ. ἐκπ. συμβούλου Παν. Θεοδωροπούλου ἀπὸ σελ. 984 καὶ ἑξῆς καὶ τῶν ἐν μακρᾷ ὑποσημειώσει σοφῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ. Εὐρύτερον δὲ τὴν γνώμην ἡμῶν περὶ τῶν παιδικῶν παραστάσεων καὶ περὶ τῶν σχολικῶν ἐορτῶν ἐν γένει ἐξεθέσαμεν ἐν τῷ Περιοδικῷ «Ἐρμῆς» τοῦ ἔτους 1Δ' ἀριθμ. 553 σελ. 329.

τεχνοκρίτης οὗτος μᾶς παρουσιάζεται τόσο πνευματώδης, ὥστε θεωρεῖ ἴδιον τῆς παλαιᾶς μόδας τὸ νὰ μεταχειρίζεται τὴν διάνοιάν του πρὸς σύνδεσιν καὶ αἰτιολογίαν τῶν γεγονότων. Παρέχει εἰς τοὺς ἀναγνώστας του μόνον ἐγωϊστικὰς, ὑποκειμενικὰς, αἰφνιδίαις, γνώμας τῆς στιγμῆς κεκαρυκευμένας μὲ δηκτικότητα. Καὶ ἐπ' αὐτῆς δὲ τῆς γερμανικῆς γλώσσης ἐπιθέτει μὲ ἀύθαιρεσίαν οὐδὲν σεβομένην τὴν σφραγίδα ¹ τῆς ἀγωνιώσεως καὶ μὲ ἀηδῆ ἰδιοτροπίαν ξεσχισμένης εὐφύιας του»,

Τὸ γλώσσικόν ἄρα ζήτημα μὲ ὄλην τὴν διακρίνουσαν αὐτὸ σήμερον νοσηρὰν ὑπερβολὴν δὲν εἶναι μόνον ἑλληνικόν, ἀλλὰ γενικόν τῆς ὄλης πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος· διότι εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένον μὲ τὴν κρατούσαν ὑπερβολικὴν γενικὴν στροφὴν τῆς συνειδήσεως πρὸς τὸν ἔξω κόσμον καὶ δὴ μὲ τὴν κενὴν πάσης βαθυτέρας ἰδέας σημερινὴν λογοτεχνίαν. Καὶ ἕτερον δὲ μαρτύριον τοῦ γεγονότος τούτου καλὸν κρίνομεν νὰ προσθέσωμεν, τὴν γνώμην δηλαδὴ ἑνὸς τῶν δοκιμωτέρων τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ θεωρητικοῦ σοσιαλισμοῦ ἐκπροσώπων, τοῦ πρὸ διετίας ἐν Πράγα δολοφονηθέντος ὑπὸ γερμανῶν ἐθνικοσοσιαλιστῶν Θ. Λέσιγγ. Οὗτος ἐν τῷ βιβλίῳ του «Εὐρώπη καὶ Ἀσία» (Untergang der Erde am Geist) ἐκδ. 5η, 1930 σελ. 358 λέγει: «Κάμνω χρῆσιν τῆς γραφομένης γλώσσης τῶν ἐπιστημονικῶς μεμορφωμένων, ἐπομένως οὔτε τῆς δημοτικῆς γλώσσης τῆς ἐποχῆς μου, οὔτε τῆς γλώσσης τῶν συναναστροφῶν. Ἐπὶ μακρὸν χρόνον διαλογιζόμενος ἐσχημάτισα τὴν ἀσφαλῆ γνώμην, ὅτι ἡ γλῶσσα ὡς ἔκφρασις καὶ ἡ γλῶσσα ὡς μέσον συνεννοήσεως ἔχουν διάφορον σημασίαν. Εἶναι διάφορον πρᾶγμα, ἐὰν διὰ λέξεων δημιουργῶ μουσικὴν ἢ ἐὰν διδάσκω διὰ λέξεων μαθηματικά» ²

1. Ἡ ἔξαρσις διὰ παχέων γραμμάτων ὀφείλεται εἰς ἡμᾶς.

2. Ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἐπιστημολόγος» τευχ. 21, 1933, ἐδημοσίευσεν πραγ-

Και ἐν τῇ ἀντιστοιχίᾳ δὲ περιόδῳ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἱστορίας παρημελεῖτο οὕτως ἡ γλώσσα, ὥστε δύναται τις καὶ περὶ μαλισταρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης νὰ λέγῃ. Ὁ Ἐπίκουρος π.χ. οὐδόλως ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἀκριβοῦς τῶν ἐννοιῶν διατυπώσεως, ἀλλ' ἔγραφεν εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε. Διὰ τοῦτο οἱ μεταγενέστεροι ἐπήνουον μὲν τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἐπειδὴ κατενοοῦντο εὐκόλως (Cic. de fin. I, 5)· ἐψέγετο ὁμως ὑπὸ πάντων ἡ μορφή αὐτῶν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν (Cic. de nat. deorum I, 26. Σεξτ. Ἐμπ. πρὸς Μαθ. I, 1: Ἐν πολλοῖς γὰρ ἀμαθῆς

ματεῖαν ἐπιγραφομένην: «Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ λογοτεχνία κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ Κράτους». Ἐν αὐτῇ προσεπάθησα νὰ καταδείξω, ὅτι λαοὶ, μὴ ἀκφυλισθέντες, ἀλλὰ μετὰ ζωτικότητος ἀποβλέποντες εἰς μέλλον ἐνδοξον, ὀφείλουσαν νὰ διαπλάττουν τὴν νεολαίαν κυρίως διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ διὰ τῆς αὐστηρᾶς, ἀκριβολόγου καὶ δυσμεταβλήτου γλώσσης αὐτῆς καὶ οὐχὶ διὰ τῆς γλώσσης τῆς καλουμένης λογοτεχνίας καὶ δὴ λογοτεχνίας, ὅποια εἶναι πλὴν ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων ἡ σημερινή. Ἐκ τῆς λογοτεχνίας μόνον τὰ ὀλίγα κλασικὰ οἰασθήποτε ἐποχῆς καὶ λαοῦ ἔργα, τὰ λογοτεχνικὰ δηλαδὴ ἔργα, ἅτινα ἐγεννήθησαν ὑπὸ ἰσχυρῶν ψυχῶν, ἐν ταῖς ὁποῖαις ὑπῆρχε σχετικὴ τις ἀρμονία τῶν κυρίων ψυχικῶν τάσεων καὶ λειτουργιῶν, μόνον τὰ ὀλίγα ταῦτα πρέπει νὰ διδάσκωνται εἰς τὰ σχολεῖα. Ἴνα τῆς γνώμης ἡμῶν ταύτης τὸ κύρος ἔτι μᾶλλον καταδείξωμεν παραθέτομεν ἐνταῦθα ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Γιούγκ «Psych. Typen» σελ. 159 τὰ ἑξῆς: «Ἡ καλαισθητικὴ τοῦ κόσμου ἀντίληψις εἶναι ἀνίκανος νὰ λύσῃ τὸ σοβαρώτατον καὶ δυσχερέστατον πρόβλημα τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου· διότι πάντοτε προϋποθέτει ἤδη ὑπάρχον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ ὄφειλε νὰ ἐπιδιώκῃ, δηλαδὴ τὴν δύναμιν τοῦ ἀγαπᾶν τὸ καλόν. Ἡ θεωρία αὕτη ἐμποδίζει ὀλοσχερῶς τὴν βαθεῖαν εἰς τὸ πρόβλημα εἰσδυσαίν· διότι ἀποστρέφουσα πάντοτε τὸ βλέμμα ἀπὸ τοῦ κακοῦ, τοῦ αἰσχροῦ καὶ δυσχεροῦς ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀπόλαυσιν, ἔστω καὶ ἂν αὕτη εἶναι εὐγενής. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ καλαισθητικὴ τοῦ κόσμου ἀντίληψις στερεῖται πάσης ἠθικῶς αἰτιολογούσης δυνάμεως, ἐπειδὴ ἐν τῇ βαθυτάτῃ αὐτῆς οὐσίς εἶναι μόνον κεκαλλωπισμένη φιληδονία....»

Ἄξια μνείας ἐνταῦθα εἶναι καὶ ἡ γνώμη τοῦ Πλάτωνος, ὅτις ἐξῆσεν ἐν ἱστορικῇ περιόδῳ ὁμοιοτάτῃ πρὸς τὴν ἰδικὴν μας. Οὗτος, ὡς γνωστόν, ἐκβάλλει ἐκ τῆς παιδείας τοῦ ποιητάς, ἐνῶ ἀντιθέτως θεωρεῖ κυριώτατον ὄρον τῆς μορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου τὰ μαθηματικά, δηλαδὴ τὴν καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν του κατ' ἐξοχὴν ἐπιστήμην.

Ἐπίκουρος ἐλέγχεται, οὐδέ ἐν ταῖς κοιναῖς ὀμιλίαις καθαρῶν). Περὶ τῆς ἀποστροφῆς τοῦ Ἐπ. πρὸς τὴν αὐστηρὰν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν καὶ περὶ τῆς μικρᾶς αὐτοῦ μαθήσεως μαρτυρεῖ καὶ ὁ Ἀθηναῖος λέγων ἐν XIII 588 «ἐγκυκλίου παιδείας ἀμύητος ὢν». Ὅ,τι δὲ ὁ Ἐπ. τοιοῦτος τὴν μάθησιν καὶ τὴν γλώσσαν ὦν ἅμα καὶ ὑλιστῆς ἦτο, τοῦτο μαρτυρεῖ περὶ τῆς βαθυτέρας συγγενείας τοῦ ὑλόφρονος σοσιαλισμοῦ ἐν γένει, θεωρίας ἐπιστημονικῶς ἀναπήρου, πρὸς τὴν δημῶδη ἢ ἄλλως μαλλιαρὴν καλουμένην γλώσσαν.

Καὶ εἶναι μὲν τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ἀναντιρρήτως γενικόν, ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι καὶ διὰ λόγους ἱστορικοὺς καὶ ἐνεκα μιμήσεως τῶν ἀλλαχοῦ συμβαινόντων παρουσιάζεται σήμερον, καθὼς καὶ ἄλλα ζητήματα, ὀξύτερον.

Διὰ τοῦτο παρ' ἡμῖν τὸ γλωσσικὸν ζήτημα παρέχει εἰς τὸν ψυχολογικῶς ἐρευνῶντα τὴν ἐποχὴν μας λαμπρὰ τεκμήρια τῆς γενικῆς ψυχικῆς παρασχῆς, τὴν ὁποίαν παρήγαγεν ἢ πρὸς τὸν κόσμον τῶν ἀντικειμένων ὑπερβολικὴ στροφή τῆς συνειδήσεως.

Πλείστοι ὑπάρχουν σήμερον, οἱ ὅποιοι κατέχονται ὑπὸ δεινῶν περὶ τῆς γλώσσης ἀμφιβολιῶν. Καὶ εἶναι οὗτοι, ὡς εἶκός, πρὸ πάντων οἱ νεαροὶ ἐπιστήμονες. Βαθείας ἔχει τὰς ρίζας εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἢ γνώμη, ὅτι εἰς τε τὴν ἐπιστήμην καὶ εἰς τὴν ἀνωτέραν, σοβαρωτέραν, λογοτεχνίαν καταλληλοτέρα γλώσσα εἶναι κατὰ πάντα ἢ καθαρῶς. Ἄλλ' ἢ ὑπὸ τοῦ ὑπερτροφίαν πάσχοντος ἕξωστρεφοῦς πνεύματος τῆς ἐποχῆς μας κατεχομένη κατὰ τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν γλωσσικὴν μορφήν, ἀπὸ τῶν ἀντικειμένων ἐξηρητημένη σύγχρονος λογοτεχνία ἰσχυρῶς ἀπωθεῖ εἰς τὸ ἀσυνείδητον τὴν περὶ τῆς ἀξίας τῆς καθαρῆς γνώμης τῶν ταύτην. Ἀναγκαζόμενοι ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος νὰ στρέφωμεν πολυτρόπως πρὸς τὸν ἕξω κόσμον καὶ νὰ ἐξαρτῶμεν ψυχικῶς ἀπ' αὐτοῦ καὶ μὴ ἀνεχόμενοι νὰ ὀνομάζωμεν ἀσυγχρόνιστοι καὶ καθυστερημένοι δεινῶς ἀγωνίζονται νὰ ἀπωθήσονται ὀλοσχερῶς τὴν εὐμενῆ περὶ τῆς καθαρῆς γνώμης καὶ οὕτω νὰ ἀνακτήσονται τὴν διαταρα-

χθείσαν ἐκ τῆς συγκρούσεως ψυχικὴν γαλήνην. Ἄλλ' ἡ
 πλήρης ἀπώθησις οὐδέποτε ἐπιτυγχά-
 νεται καὶ δὴ εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἀδιαλεί-
 πτως ἐργάζονται πνευματικῶς· διότι ἡ διατύ-
 πωσις τῶν διανοημάτων φέρει πάντοτε ἰσχυρὰν εἰς τὴν συνεί-
 δησιν τὴν περὶ καθαρουμένης γνώμην καὶ ἐπομένως πάντοτε
 ἀναγεννᾶται ἰσχυρὰ ἡ σύγκρουσις. Καὶ πολλοὶ μὲν τούτων κα-
 τορθώνουν ἐν τέλει μετὰ τινὰς ὑποχωρήσεις εὐλόγους νὰ λύσουν
 τὴν σύγκρουσιν παύοντες πλέον νὰ ἀγωνίζονται τὸν ἄχαριν
 ἀγῶνα πρὸς γλωσσοπλασίαν χάριν τῆς φήμης τοῦ συγχρο-
 νισμένου καὶ ἀσπαζόμενοι τὴν κρατοῦσαν ἐν τῇ ἐπιστῆμῃ γλωσ-
 σικὴν μορφήν· οὕτω δὲ δύνανται τέλος νὰ στρέφουν τὴν προ-
 σοχὴν ἀμέριστον εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν. Πολλοὶ δὲ
 ἄλλοι ἀντὶ τῆς σοβαρᾶς σπουδῆς τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀφέ-
 σεως τῆς ψυχῆς ἐλευθέρας πρὸς δημιουργίαν βαθυτέρων δια-
 νοημάτων καταναλίσκουν τὰς ψυχικὰς τῶν δυνάμεις εἰς τὴν
 προσαρμογὴν τῆς γλώσσης τῶν πρὸς τὴν γλώσσαν τῆς ταπει-
 νῆς τῶν ἡμερῶν μας λογοτεχνίας, ἵνα ἀποφύγουν τὴν μομφὴν
 τοῦ ἀσυγχρονίστου· ὅτι δὲ οὕτω ἡ προσοχὴ τῶν ἀποστρέφεται
 ἀπὸ τῆς μελέτης τῶν πραγμάτων καὶ τῆς δημιουργίας σοβα-
 ρῶν καὶ ἀκριβῶν διανοημάτων, οὐδόπως ἐννοοῦν. Καὶ ἀπο-
 φεύγουν οὗτοι ἐν τέλει κατ' ἀνάγκην πᾶσαν σοβαρὰν ἐπιστη-
 μονικὴν ἐργασίαν ἢ ἀνωτέραν ποιητικὴν δημιουργίαν· διότι
 αὕτη ἀπαιτεῖ ἀπερίσπαστον τὴν προσοχὴν ὑπὸ ζητημάτων
 ἄλλων ἀναξίων, οἷον τὸ τῆς εὐρέσεως λέξεων καὶ φράσεων συμ-
 φώνων πρὸς τὸ γλωσσικὸν ὕφος τῆς συγχρόνου λογοτεχνίας.
 Ἄλλ' ὅμως μάτην ἀγωνίζονται οὗτοι νὰ ἀπωθήσουν ὀλοσχε-
 ρῶς τὴν περὶ τῆς καθαρουμένης εὐμενῆς γνώμην. Τούναντίον
 ὅσῳ περισσότερον ἀπωθεῖται αὕτη, τόσῳ ἰσχυροτέρα ἢ ἐκ τοῦ
 ὑποσυνειδήτου ἀντίδρασις αὐτῆς, ἥς ἐνεκα παντοῖα ἐκάστοτε
 ἐπινοοῦνται μέσα πρὸς νέαν ἀπώθησιν, ἥτις ὅμως πάλιν νέαν
 ἰσχυροτέραν γεννᾷ ἀντίδρασιν καὶ οὕτω καθεξῆς. Γεννᾶται
 δηλαδή οὕτω ὁ εἰς πολλούς, ἰδίᾳ γεροντοτέρους, παρατηρού-
 μενος ἀθεράπευτος φανατισμὸς, ὁ κατ' ἀνάγκην συσκοτίζων

τὸν νοῦν καὶ περὶ ἄλλα ἄσχετα πρὸς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Καὶ εἶναι φανατισμένοι ἀθεραπεύτως ἐκεῖνοι τῶν πρεσβυτέρων, οἵτινες δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀποφύγουν τὸν κίνδυνον τῆς καταλήψεως τῆς συνειδησεως των ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τῆς περὶ τῆς δημοτικῆς γλώσσης γνώμης καὶ ἐπομένως κατέστησαν τὸ ζήτημα καθαρῶς προσωπικόν, δηλαδή ζήτημα μετὰ τοῦ ὁποίου ἢ ἴσταται ἢ πίπτει ἡ ἀξία τοῦ προσώπου των. Ἄλλ' ὁ φανατισμὸς τῶν διανοουμένων τούτων εἶναι τὸ ἀψευδέστατον τεκμήριον, ὅτι εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς ἀκλόνητος παραμένει ἡ πίστις εἰς τὴν μεγαλυτέραν ὀρθότητα τῆς ἐναντίας πρὸς τὴν κατέχουσαν τὴν συνείδησιν γνώμης. Καὶ πολλάκις μὲν, καὶ μικρᾶς δοθείσης ἀφορμῆς, γίνεται ἡ πίστις αὕτη συνειδητῇ καὶ προκαλεῖ τεταραγμένας χειρονομίας, τεταραγμένην φυσιολογίαν καὶ ὁμιλίαν καὶ ἄλλα τοιαῦτα τῆς ταραχῆς τεκμήρια, διὰ τῶν ὁποίων μάλιστα καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἀποδιωχθῇ εἰς τὸ ἀσυνεδητον ἡ εἰσελθοῦσα εἰς τὴν συνείδησιν ἐναντία πρὸς τὴν κυρίως συνειδητὴν γνώμη· πάντοτε δὲ ἐκ τοῦ ἀσυνειδήτου ἀντιδρῶσα διαταράσσει ἐν γένει τὴν διάνοιαν κατὰ τρόπον μόνον ὑπὸ τοῦ εἰδικοῦ ψυχολόγου καταληπτόν. Οἱ γέροντες οὗτοι ἢ δὲν κατώρθωσαν τοῦλάχιστον ἐν μέρει νὰ ὑπερβῶσι τὴν βαθμίδα τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ἢ γέροντες γενόμενοι μετέπεσον εἰς αὐτήν· εἶναι δηλαδή κατὰ τὴν ψυχολογίαν ἡ ἐφηβίζοντες γέροντες ἢ παλίμπαιδες.

Τῆς ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, τοῦ γνησίου τούτου τέκνου τοῦ νοσηροῦ τῆς ἐποχῆς μας πνεύματος, προερχομένης ταραχῆς καὶ τῶν ἀμφιβολιῶν καὶ τοῦ βαθυτέρου καὶ ὀχληροτέρου φανατισμοῦ θὰ παράσχωμεν νῦν χάριν μεγαλυτέρας διασαφήσεως παραδείγματα τινά.

Γνωστὸς ἔγκριτος δικηγόρος διδάκτωρ τοῦ ἐν Ἀθήναις καὶ γερμανικοῦ τινός Πανεπιστημίου, στενός δὲ πελιτικὸς φίλος ἐνὸς τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν τῶν φανατικῶς προασιζόντων τὴν δημοτικὴν ἔγγραφέ μοι τῇ 14 Νοεμβρίου τοῦ 1933 τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν:

Σεβαστέ μοι Κύριε Καλλιόφα,

Ἔλαβον τὸ ἄρθρον Σας. «Ἡ ἔπιστήμη καὶ ἡ λογοτεχνία κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν»¹ καὶ Σας εὐχαριστῶ θερμότατα.

Μετὰ μεγάλου, μεγίστου, θὰ ἔλεγον, ἐνδιαφέροντος τὸ ἐμελέτησα· τὸ ἐμελέτησα μετὰ προσοχῆς πολλὰς φορές.—Ὁμολογῶ ἀδιστακτικῶς, ὅτι μοῦ ἦνοιξε νέους ὀρίζοντας σκέψεως καὶ προβληματικότητος καὶ περαιτέρω μὲ ἐτόνωσεν ἀποτελεσματικῶς εἰς τὴν ἀποψίν μου ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, ὅτι ἡ ἐκπαίδευσίς δέον νὰ ἐδράζεται ἐπὶ τῆς καθαρευούσης· διότι πρέπει νὰ ὁμολογήσω, ὅτι τώρα τελευταία ἐταλαντεύθην ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ παρεσύρθην, ἔστω καὶ ἀσθενῶς, πρὸς τὴν δημοτικὴν, ὄχι βεβαίως διότι ἐπείσθην περὶ τῶν πλεονεκτημάτων τῆς δημοτικῆς ἢ ὑπὸ τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν ἡγετῶν αὐτῆς, ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ γεννηθῇ περὶ ἐμοῦ ἡ ἐντύπωσις, ὅτι εἶμαι συντηρητικὸς ἢ ἀντιδραστικὸς κατὰ τὴν συνήθη καὶ μὴ ἀκριβολόγον ἔννοιαν τῶν λέξεων τούτων κατὰ τὰς παρ' ἡμῖν τῆς σήμερον πονηρὰς ἡμέρας.

Δυστυχῶς ἡ πνευματικὴ νωθρότης τοῦ τόπου μας ἐκδηλουμένη ἐντόνως εἰς ὅλας τὰς μορφὰς τῆς ζωῆς μας καὶ πρὸ παντὸς ἡ ἔλλειψις ἡγετῶν τῆς ἀστικῆς κοινωνίας συντελεῖ, ὥστε νὰ ἐπιβάλλωνται νοσηραὶ παντὸς εἶδους ῥοπαί».

Τοιαῦται ἐξομολογήσεις, ἐὰν τις δύναται νὰ πλησιάσῃ ἀπροκατάληπτος τοὺς νέους καὶ νὰ κατορθώσῃ νὰ ἀποκτῇ τὴν ἐμπιστοσύνην των, εἶναι πάμπολλαι. Καὶ δύναται τις εὐκόλως νὰ ἄρῃ τὰς ἀμφιβολίας πρὸ παντὸς τῶν ἀ γ χ ι ν ο υ σ τ έ ρ ω ν νέων· διότι ὁ φανατισμὸς αὐτῶν δὲν εἶναι νοσηρὸς τις, οἷος ὁ τῶν γερόντων, ἀλλὰ σύνθητες φαινόμενον τῆς νεότητος, τὸ ὁποῖον ἐκλείπει εὐκόλως, ἐὰν διδαχθῶσι δεόντως.

Τῶν δὲ γεροντοτέρων, οἱ ὁποῖοι κατὰ κανόνα εἶναι ἐκλογῶν ψυχολογικῶν ἀμετάπειστοι φανατικοί, πολλοὶ ὑπάρχουν αἱ πασίγνωστοι προφανεῖς ἀντιφάσεις καὶ παραλογισμοί, οἱ ὁποῖοι δύνανται νὰ ἐκπλήττουν τὸν ἀμερόληπτον κριτὴν, ἐὰν

1) Περιοδικὸν «Ἐπιστημολόγος» τεύχ. 21, 1933.

οὗτος δὲν εἶναι μεμυημένος εἰς τὰ διδάγματα τῆς συγχρόνου ψυχολογίας.

Ἐπάρχουν π.χ. θεράποντες εἰδικῶν ἐπιστημῶν, οἵτινες θεωροῦσι μὲν μεγίστην ἐθνικὴν ζημίαν τὴν χρῆσιν τῆς καθαρευούσης, ἀλλ' ὅμως ὁμολογοῦσι ἅμα, ὅτι δὲν δύνανται νὰ μεταχειρίζονται τὴν δημοτικὴν κανονικῶς χωρὶς πολλὰς ἀντιφάσεις καὶ σύμφωνά μὲ τοὺς νόμους τῆς εἰς μεγαλύτερον κείμενον, ἀλλὰ μόνον εἰς μικρότερα ἄρθρα· καὶ εἰς αὐτά, δέ, ὡς εἰκός, μετὰ κόπου καὶ μόχθου πολλοῦ. Ἐπάρχουν πολλοὶ θιασῶται θερμοὶ τῆς δημοτικῆς, οἵτινες ὅμως κάμνουν χρῆσιν αὐτῆς μόνον εἰς τὰς καθημερινὰς μετὰ τῶν ἄλλων συναναστροφὰς ἢ ὁσάκις ὁμιλοῦν ἐπὶ τινὰ μόνον λεπτὰ περὶ ἐπουσιώδους τινός. Ἄλλ' ὅταν περὶ σπουδαίων εἶναι ὁ λόγος, λησμονοῦντες τὴν προσφιλεῖ δημοτικὴν μὲ ὄλην τὴν ψυχὴν ἐκδίδονται εἰς τὴν μισητὴν καθαρεύουσαν. Καὶ τὴν μὲν δημοτικὴν καλοῦσι ζωντανήν, τὴν δὲ καθαρεύουσαν νεκράν. Ὅμως, ὁσάκις μὲν ἡ ψυχὴ τῶν κατέχεται ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ σπουδαίου, λίαν ἐνδιαφέροντος ζητήματος, ὁσάκις δηλαδὴ αὐτὴ ἐπιδεικνύει τὴν ὑψίστην καὶ ἰσχυροτάτην αὐτῆς ζωτικότητα, γραπτῶς καὶ προφορικῶς μεταχειρίζονται τὴν νεκράν καθαρεύουσαν· ὁσάκις δὲ ἡ ψυχὴ αὐτῶν διασκεδάζει, οἶονεὶ ἵπταμένη ἀπὸ τινος ἀναξίου λόγου εἰς ἕτερα ὡσαύτως ἀνάξια λόγου ζητήματα, ὁσάκις δηλαδὴ αὐτὴ διατελεῖ ἐν χαλαρότητι, κάμνουν χρῆσιν τῆς ζωντανῆς μαλλιαρῆς!

Καὶ ἰσχυρίζονται πολλοὶ τῶν γερόντων τούτων, ὅτι οὕτω θαυματοποιὸς εἶναι ἡ δύναμις τῆς δημοτικῆς, ὥστε ὁ μὲν μετὰ κόπου πολλοῦ ἀγωνιζόμενος νὰ μεταχειρίζεται αὐτὴν γίνεται καὶ ἰδεώδης τῆς νεολαίας διδάσκαλος, ὁ δὲ τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἀνάξιον λόγου κρίνων εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνῃ ποτὲ καὶ μικροῦ λόγου ἄξιος.

Ἄλλ' εἶπομεν ἤδη περὶ τῆς ψυχολογικῆς σημασίας τοῦ φανατισμοῦ. Ἐπαρκῶς δὲ ἠρμηνεύσαμεν τὴν σημασίαν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος ἐν τῇ σημερινῇ ἱστορικῇ περιόδῳ.